

Foaia

pentru

Minte, Anima si Literatura.

N°. 16.

Mercuri 2. Maiu

1862.

SAMUELIS KLEIN

HISTORIA DACO-ROMANORUM SIVE VALACHORUM.

Caput V.

De Archi-Eppis Valachorum in Trannia.

Posteaquam Gyula Tranniae Dominus fidem Chtianam amplexus esset, ut dictum est, et Constantino poli baptizatus, Patricia ab Imperatore dignitate ornatus, Hierotheum Monachum, quem Constantinopolitanus Patriarcha Teophilus Eppum ordinavit, atque in Tranniam cum Gyula remisit, cui Gyula sedem assignavit Albae Juliae principali civitate Tranniae. Hic autem Hierotheus erat vir insignis doctrinae et pietatis, multum desudans pro Christi religione, ad quam plurimos de Hungarorum gente adduxit, adduxissetque omnes si Gyula diutius vixisset, post cujus obitum aliqui in idolorum adoratione adhuc perseveraverunt, usque ad tempora S. Stephani Regis Hungariae, quo tempore universa Hungarorum natio Christo nomen dedit, victo infideli juniore Gyula Tranniae Domino, Tranniam Hungariae adjecit. S. Stephanus praeter successorem Hierothei unum adhuc in Trannia Eppum constituit, cui plurimi Hungarorum adhaeserunt, Hierothei vero successores S. Rex pro iis qui Ritui Graeco addicti erant confirmavit. Ab isto Hierotheo seriem ducunt moderni Valachorum Tranniensium Eppi. Quia vero pro priori regebantur ab Archi-Eppo Valachiae Argiensi, qui erat Primas totius Valachiae, quousque civitas Argis sedes principum erat, postea cum translatione sedis principum Tergoviscum, et tandem Bucurestum ipse quoque Archi-Eppus transiit. Saeculo XIII restituta inter Graecos, et Valachos pace tres, Archi-Eppales sedes per ipsos quoque Constantinopolitanos Imperatores et Patriarchas apud Daco-Romanos confirmatae sunt, una in Vala-

chia Transalpina, altera in Moldavia, tertia in Trannia, de quibus Codinus in enumeratione thronorum Metropolitanorum sic scribit: Sunt in Ungro-Valachia duo Metropolitae, quorum alter tenet locum Nicomediensis, et dicitur Exarcha totius Hungariae et Plagenarum. (Hic est modernus Bucurestensis in Valachia Transalpina.) Alter dicitur Metropolita, Ungro-Valachiae partis, geritque vices Amaseni. (Hic est Metropolita in Trannia Albae-Juliae, qui hodie etiam Eppus Fagarasiensis dicitur): Et alius in Moldavia seu Nigra Valachia. (Hic est hodiernus Jassiensis)*)

Titulum et Dignitatem Archi-Eppalem postea Valachorum in Trannia Eppi Albae-Juliae semper gesserunt et tenuerunt, Reges quoque Hungariae eos ut tales agnoverunt, quod evincitur ex privilegio Vladislai Hungariae Regis, quo confirmat privilegium Antonii quondam Constantinopolitani Patriarchae venerabili Monasterio S. Michaelis Archangeli in Maramoros existenti datum, in quo alte fatus Rex ita loquitur: Ita tamen, quod ipse frater Hilarius Prior, et successores Monasterii S. Michaelis Eppo de Muncats sui ordinis reverentiam, Archi-Eppo vero de Trannia modernis et futuris, veluti superioribus suis, debitam subjectionem praestare debeant, et teneantur. Datum Cassoviae quarta decima die mensis Maii, anno Dni 1493. Ex hoc privilegio manifestum constat Eppos Muncatsienses suffraganeos fuisse Archi-Eppo Valachorum in Trannia existenti. Patet amplius id est ordinationibus, nam ordinationes suas Eppi Muncatsienses ab Archi-Eppis Belgradiensibus seu Albae-Juliae in Trannia accipiebant, ubi observandum quod Daco-Romani seu Valachi Tranniae Albam-Juliam

XVII. *) In Historia Byzantina editionis Venetae Tomo

modo Carolinam, semper et constanter Belgradum appellent. Subjicio hic exemplar literarum Stephani Archi-Eppi Tranniae, quas occasione consecrationis Parthenii in Eppum Muncatsiensem dedit, ex quibus apparet Muncatsienses Eppos suffraganeos fuisse Archi-Eppo Tranniensi, cum eis facultates Eppales concedat diploma. Ad verbum sic habet: Stephanus Simonovicus Dei Gratia Archis-Eppus Belgradiensis, Vadiensis, Marmorosiensis, totiusque Tranniae, Catholicae atque Apostolicae Religionis Graeci Ritus Eppus. Significamus per praesentes nostras omnibus et singulis, quorum interest, nominatim Rmis Eppis, eorumque Vicariis, Capitulis, et Praepositis, Presbyteris et cujus gradus Clericis, post hos Illmis, magnificis, praenobilibus, ac generosis Dominis Regni Hungariae inclitis civibus, nec non civitatum, oppidorum, atque pagorum incolis, eorumque primoribus, omnibusque in Chto fidelibus: quod venerat ad nos R. P. Petrus Parthenius, Religiosus ordinis D. Basilli Ritus Graeci sacerdos cum honorificis et sufficientibus testimoniis Reverendissimorum Epporum, atque imprimis felicitis recordationis Dni Basilli Tarassovicis, Muncatsiensis, antecessoris sui, qui resolutionis suae diem presentiens, voce viva, scriptoque manus propriae firmata in successorem suum praefatum Rdm Patrem designavit, omnesque suae Cathedrae sacerdotes sub interminatione irae Dei, nec non futuri iudicii arctissime obligavit, ne videlicet ullum alium praeter nominatum Rdm Patrem in Eppum suum assumerent, uti diploma illius legimus, et vidimus. Deinde Illustrissimi, Rmi Dni Mathiae Tharnoczy Eppi Vaciensis, Praepositi Scepusiensis, S. Cae Regiaeque Majestatis consilarii, qui tam nomine suo quam Illmi ac Rmi Dni Georgii Lippay Archi-Eppi Strigoniensis et Primatis inclitae coronae Hungariae, autoritate eidem saepius praemisso Rdo Patri Petro Parthenio in suis Dioecesisibus administrationem sacerdotum Ruthenorum commisit, datoque diplomate ratificavit; sacerdotum denique Ruthenorum, atque suorum Parochianorum partes Homonenses, Ungariensis, Stropcovienses, Macovicenses Tibiscanas, ac Scepusienses incolentium, locupletissima accepimus, legimusque Testimonia, ex quibus perspeximus, quod saepe praefatus Reverendus Pater Petrus Parthenius concordibus votis atque affectibus sit electus, ut succedat memorato Rmo Dno Eppo Muncatsiensi Basilio Tarassovicis, vita non pridem functo, locumque ac cathedram ipsius conscendat. Hunc itaque toties praedictum, pensata

ipsius causa, humanissime in charitate Christi excepimus, invitatoque clero nostro, praemissis demum iis, quae sacri canones sacraque Synodus praemittere jubent, solemnitatem instituimus, atque in Eppum nominatae Muncatsiensi Cathedrae cum ceremoniis Apostolicis creavimus, dedimusque ei facultatem per invocationem Gratiae Spiritus sancti, ordines conferre, a peccatis et censuris, sibi reservatis absolvere, sacros liquores conficere, Ecclesias et altaria consecrare, omnesque functiones Eppales licite in sua Dioecesi exercere: petentes et monentes, eundem Rmum Dnum Petrum Parthenium Eppum Muncatsiensem, fratrem nostrum in Christo charissimum, ut Ecclesiam suam verbo et exemplo in omni disciplina Christiana memor olim reddendae rationis, instituat, ac perficiat. In cujus rei perpetuam memoriam fideique certitudinem manum nostram, sigillumque apposuimus. Datum Belgradi anno ab orbe condito 7159, a partu vero Virginis MDCLL, in monasterio Sanctissimae Trinitatis Metropolitanae nostrae residentiae. Vide apud Georgium Pray specimen Hierarchiae Hungaricae Eppatus Muncatsiensis*). Titulo Archi-Eppi et Metropolitanae semper usos fuisse Eppos Albae-Juliae Valachorum in Trannia ex sequentibus patebit, et quidem: Ex libro concionatorio Valachico idiomate tempore Christophori Bathori Tranniae Principis anno 1580 Coronae edito, in cujus Titulo et praefatione haec leguntur: Tempore Magni a Deo illustrati Archi-Eppi Genadii, qui in tota ditione suae celsitudinis (Christophori Bathori) Dei Gratia Rector fuit Religionis Christianae, ego Kresi Lukats Judex Coronensis Civitatis, et Districtus Barcensis, Dei adjutorio et voluntate omnium, et consilii mei, et aliorum, meis expensis hunc librum imprimi nunc curavi in civitate Corona; et infra: consilium inivi cum Sanctissimo Metropolita Magno Genadio totius Tranniae Regni et districtus Varadinensis:

„Anno 1641 Albae-Juliae, modo Carolinae dictae, tempore Principis Georgii Rakotzy liber concionatorius imprimitur, in quo haec leguntur: Miseratione divina ego Archi-Metropolita Genadius supplicavi suae Celsitudini Georgio Rakotzy, ut imprimantur hic in Regno suae Celsitudinis libri Valachici, et sua Celsitudo annuit desiderio meo, ut imprimantur, quod opus, morte praeventus praedictus Archi-Metropolita absolvere non potuit, sed ego miseratione Divina Successor ejus

*) In margine scriptum. Editor.

Jorestes Archi-Metropolita videns hoc divinum opus inchoatum consumavi. Distinctus est Genadius iste a priori, sicut et libri distincti sunt.

Anno 1651 Psalterium ex Hebraico in Valachicam linguam versum est sumptibus et jussu Principis Tranniae Rakotzi Albae-Juliae impressum, in cujus dedicatoria Epistola Calviniani Doctores, ita Principem alloquuntur: Haec videns et considerans Celsitudo tua, Clementissime Dne Princeps, ad majorem Dei gloriam injunxisti servis Celsitudinis tuae, una cum Simeone Stephano Metropolita Valacorum de Alba-Julia. In titulo vero libri haec leguntur: Suadente et mandante sua Celsitudine sumptibus suae Celsitudinis Georgii Rakotzi impressus est hic liber, in Tipographia suae Celsitudinis.

Item Novum Testamentum jussu et expensis ejusdem Principis impressum ibidem; in subscriptione dedicationis ad eundem Principem haec habentur: Minimus et humillimus servus Celsitudinis tuae Simeon Stephanus Archi-Eppus, et Metropolita Cathedrae Albae-Juliae, Vadensis et Maramorosiensis.

Anno 1696 Horologium impressum est Cibinii, in cujus dedicatione haec leguntur: Ad Reverendissimum, et Deo amantissimum Dominum Teophilum Metropolitanam Albae-Juliae, Vadensem, Maramorosensem, Silvianensem.

Archi-Eppatui huic, tempore Archi-Eppi Athanasii anno 1700 Princeps Valachiae praedium quoddam in Valachia donavit, quam dotem litteris quoque Donationalibus confirmavit, quarum extractus sequentis tenoris est: Joannes Constantinus de Bassarab Divina favente Clementia Dux et Dominus totius Ungro-Valachiae. Sanctae et Divinae Metropoliae Albae-Juliae, et Archi-Eppatui Tranniae sub invocatione SS. et vivificae Trinitatis, cujus Domum residentialem antiquitate collapsam, ex fundamento fieri et erigi curavit, in Dno defunctus, quondam Praedecessor Noster Joannes Michael Princeps: Reverendissimo item Patri Athanasio Metropolite, totique Synodo Sanctae Metropoliae trado possessiones in Campo Merisianiloru districtus Argis ex toto territorio, ex campo, ex silva, ex aquis, ex pomario pagi cum omnibus proventibus, qui essent. Quapropter Mea Dominationio hoc Dominationis meae scriptum tradidit simul cum omnibus contractibus partis in emtione harum possessionum Reverendissimo Patri Athanasio Metropolite Tranniae, et toti Synodo Metropolite, ut jure optimo teneant, et possideant, hanc possessionem in

campo Merisianilor dicto, cum omnibus proventibus. Datum in urbe Principatus Nostri Bucuresti, Mense Junio 15-to, anno Principatus Dominationis meae duodecimo, a condito orbe 7208, a Dno vero Nostro Jesu Christo 1700. Joannes Constantinus Dux. Stephanus Cantacuzenus Cancellarius.*) Denique Augustissimus Imperator Leopoldus praefatum Athanasium summum Praelatum Nationis Valachicae in Trannia vocat, quae denominatio, et appellatio in simplicem Eppum vix potest cadere. Regia commissio de anno 1705 sub Praesidio S. R. I Comitis de Secau Athanasium semper et constanter Archi-Eppum appellat et agnoscit, quemadmodum ex ejusdem exemplaris extractu videre est, quod ita habet: Cum illustrissimus et Reverendissimus Dominus Athanasius Orientalis Ecclesiae Graeci Ritus per Tranniam Archi-Eppus, suo, et totius neo-unitae Communitatis Valachorum nomine, medio supplicis libelli, ut Domus extra arcem Albae Carolinae sita anno 1700 pro domo monetaria deputata, et ex parte consumpta, post vero Officialibus monetariis pro re monetaria incommoda reperta, dictae Neo-Unitae Valachorum communitati concederetur, praesertim cum intentio sit in domo illa scholas Valachico-Latinas erigendi, et intuitu hujus motivi commissio Cameralis pro nunc in Trannia existens supra memoratum Illmi ac Ressen. Dni Archi-Eppi petitum sua informatione secundasset, et sub eo Augusti anno 1703 mox fatae camerale Commissioni per Excelsum Caesareo-aulicum intimatum fuisset, quod vero sua Caesarea majestas petitam istam Domum Dno Archi-Eppo. et neo-unitae Valachorum communitati, benigne concesserit, et ut eadem ipsis consignetur, quod vero superveniente, et etiam nunc durante rebellionem, in effectum deduci non potuit, ideo pro meliori securitate, tam Dni Archi-Eppi quam totius neo-unitae Valachorum communitatis per praesentes cessionales iisdem saepius memorata Domus una cum adjacente area et appertinentiis nomine suae Caesareae Regiae Majestatis conceditur, et confertur, ita ut pacatis (quod Deus faxit) temporibus Domum istam consignandam apprehendere, occupare, extruere, et in destinatum usum libere convertere possint. In

*) Extat originale lingua Valachica exaratum in Pergameno, magno Ducatus Valachiae sigillo munitum ex quo haec describimus, Balasfaluae in Trannia, in archivo Eppali.

cujus Rei fidem istas cessionales subscripsimus, et sigillis nostris roboravimus. Cibinii die 5-ta Maii anno 1705. Joannes Honorius S. R. I Comes ac Dnus de Secau L. B. Vierding S. Caeae Regiaeque Mattis Comerarius Excelsae Camerae Aulicae Consiliarius nec non in Tranniae Regno deputatae Cameralis Commissionis Praeses, Georgius Eeszles.

Tum ex his, tum ex ipso ornatu, seu paludamentis Archi-Eppo propriis, quibus Antistites hujus Ecclesiae per usum a majoribus acceptum etiam num utuntur, luculentissime constat, sedem istam antiquitus fuisse Metropolitanam, atque ad ipsa usque asumtae cum Romano-Catholicis Unionis tempora titulis et praerogativis Metropolitanis ornatam, usamque fuisse, ac quondam plures Eppatus sub se habuisse, nimirum Vadensem, et subinde Muncatsiensem. Neque per hoc sedes haec Metropolitana jus Metropolitanum amisit, quod ad minorem translata sit, de Canone autem Trullano 38-vo et 59-no cautum est: ut si injuria temporum, et incursione barbarorum factum est, quod Eppus aliquis aut Metropolita de una civitate majori ad minorem, aut plane ad pagum transeat, gradum servet, et adveniente feliciore tempore, sedem suam rursus rehebeat. Quemadmodum sedes haec, tametsi antiquo suo jure interea impedita sit, consultissime tamen acceptabili isto tempore ita suadente, in pristinum statum Metropolitanum restitui posset, cum maximo in utramque rempublicam emolumento. Caeterum etiam si non habuisset, aut nullum suffraganeum haec sedes haberet, tamen nomen, et honorem Metropolitanum habere potuit et potest; non enim res nova haec est, animadversione enim dignum est, quasdam fuisse Metropoles nomine tantum, quae nullum jus Metropolitanum habebant; sed solum honorem, sic Nicenus Eppus actione 13 concilii Chalcedonensis nomen Metropolitanum obtinet, et praepositur caeteris Eppis Provinciae honore solummodo. Ita etiam Chalcedonensis nomen Berytensis Eppi honorem tantum, nomenque Metropolitanum obtinebant; sed et Archi-Eppi titulus ab antiquo omnibus Metropolitanis datus fuit, imo, et nonnullis Eppis, qui Metropolitanico jure minime fruebantur, hac de causa occurrunt etiam in Italia nonnulli Archi-Eppi, ut in tractu Neapolitano Rossanensis, Lancianensis, et Nazarenus, itemque in Sardinia Arborensis, et in Galitia Leopoli Armenus est Archi-Eppus, et in Alba-Russia Polocensis, Smolescensis, Graeci ritus uniti sunt Archi-Eppi, quibus nulli subsunt Eppi. Ergo saltem antiquum honorem,

et nomen quod ante Unionem cum Romana Ecclesia habebat conveniens est, ut deinceps quoque Valachorum in Trannia Ecclesia habeat, ac retineat, nec Unio haec causa sit imminutionis, saltem ex parte Latinorum, quibuscum Unionem fovet, sed potius auctionis privilegiorum et honorum causa existat.

(Va urmá.)

Siedinti'a comitetului Asociatiunei.

Sibi in 24. Aprile. Astadi a tenutu comitetulu Asociatiunei literarie subtu presiedinti'a Escelentiei Sale Parintelui Episcopu Baronu de Si agun a siedinti'a lunaria, carea se incepú la 10 óre dimineti'a cu o salutare cristiana a Domnului Presiedinte: „Christosu au inviatu“ In acésta salutare ne descoperi Escelenti'a Sa, ca multiemindu lui Dumnedieu, ca lau invrednicitu a face calatori'a la Vien'a in caus'a Mitropoliei si a se întóree in midiloculu nostru cu bucuria ne impartasiesce, cumca in calatori'a acésti'a mergundu catra Vien'a prin Oradea mare si intorcunduse prin Timisóra a atinsu doue linie locuite de romani, si s'a convinsu cumca poporul nostru este petrunsu de necesitatea si de folosulu celu va aduce asociatiunea pentru cultur'a poporului romanu si de aceea trage cea mai buna sperantia, ca ea in scurtu timpu aflandu cuveni'ta sprijinire materiale si spirituale se va desvoltá in modulu celu mai priintiosu si va prosperá dupa dorinti'a nóstra, la care sei ajute Dumnedieu.

Apoi se citi protocolulu siedintiei trecute, care aflanduse intru tóte consonu decisiuneloru aceleasi siedintie sea autenticatu fara nici o observatiune.

D. canonicu si v.-presiedinte Cipariu asterne in legatura cu § 62 alu protocolului unu conceptu, care s'a cititu, apoi s'a luat la citire si motiunea archivariului Asociatiunei D. V. Romanu, si fiindu ca conceptulu D. v.-presiedinte Cipariu s'a afluatu compusu cu o judecata defeata conforma cu statutele asociatiunei, cea ce lipsesce in motiunea arch. Romanu, care s'a abatutu dela statute, comitetulu afla cu cale a delatura motiunea D. arch. cu totulu, si a primi parerea D. v.-presiedinte Cipariu cá o motiune principale si cá de punctu de manecare in obiectulu aceste, efectuarea ei inse se se mai amana din aceea cauza, ca-ei comitetulu a intielesu intr'aceea, cumca ambele ordinariate sunt provocate dela In. regimu asi da parerea sa in privinti'a censurei cartiloru roma-

nesci, care vinu din tieri straine. Pentru aceea comitetulu va indreptá rugarea sa catra suslaudatele ordinariate, cá se binevoiesca alu insciintiá despre aceea mesura, care va lua guvernulu imperatescu in privinti'a cartiloru romane ce venu din tieri straine. — Mai departe se luá la placut'a cunoscintiia depunerea si celeialte mie de fiorini, care Escelenti'a Sa parintele Mitropolitu Conte S. Siulutiu a oferitu asociatiunei, cu aceea insarcinare, cá comitetulu se aduca Escelentiei Sale cea' mai via multiamire si se i se retramita celalalte hartii respective, incunoscitiendulu totudeodata, ca comitetulu nu mai are nici o pretensiune mai departe in privinti'a aceasta catra Escelentia Sa.

„T. R.“

ISTORIA ARDEALULUI in 1848—49 de K ő v á r i L á s z l o.

Si dreptulu istoricu alu romaniloru.

(Urmare din Nr. 15.)

La pag. 191 scrie: a) ca pretinsiunile romaniloru au trecutú preste marginile egalei indreptatiri, ca neconsiderandu ei, adeca romanii, relatiunea istorica si etnografica a celoralalte natiunalitati, intru nimicu socotindu acea, ca in Ardealu pamentulu sacuiescu celu compactu si celu sasescu 'lu amenintia cu contopire, visau de terenu si de principe separatú.

In contra acestoru asertiuni false aserezu: 1) cumca romanii pretindiendu teritoriu romanu au lucratu conformu principiului egalei indreptatiri, si au respectatu relatiunea istorica, va se dica dreptulu istoricu al celoralalte natiunalitati, acésta o dieu din urmatoriele ratiuni momentóse: a) ca-ci romanii n'au pretinsu teritoriu romanu cu eschisiunea teritoriului ungurescu, sasescu si secuiescu, cum au facutu natiunile colocutorie surori ale Ardealului: Ungurii, secuii si sasii, carii pe romani de totu iau eschisu dela dreptu de natiune politica; b) ca-ci romaniloru anca le compete dreptu de teritoriu natiunalu dupa principiulu egalei indreptatiri au déca si ungurii, secuii si sasii, de órece ei si inainte de anu 1848, si dupa aceea au avutu teritoriu romanescu noveru militariu, in teritoriulu celoru doue legiuni romane, si si mai de multu sub regii Ungariei anca au avutu teritoriu, pamentu si districte romcum putem vedé din mai multe docum. istorice sigure anume. Din documentulu datu la

a. 1266 sub Ludovicu celu mare regele Ungariei, care documentu apriatu arata, ca romanii in tienutulu nordicu alu Transilvaniei, in tienutulu Bistritiei, au avutu teritoriu propriu rom. (Theotones advenae quaerelam ponunt, Blacos de villa Petri silvam alpestem, quam comes Bistriciensis e teritorio Blachorum evulsam praedio sibi pro extruenda villa adiecisset, cedere non velle — — Blachi egre ferunt, ut teritorium suum ultra mille annos posesum dissipetur, (se afla la Fejer cod. Diplom pag. 253) si in Fói'a literara romana s'a publicatu acestu documentu).

Din decretulu regelui Andreiu datu in 1222 despre pamentulu Barciei, in care se memorédia pamentulu romaniloru séu tiér'a Blachiloru (item concessimus, quod nullum tributum debeant persolvere, nec populi eorum, cum transierint per terram siculorum, aut per terram Blachorum) din documentulu regelui Bela din a. 1252, in care ocurre pamentulu romaniloru, (Vincentio comiti filio Akádás siculo de rebus terram Szék, quae quondam Saxonis Fulcon fuerat inter terras Blachorum de Kercz (de lumina), — din decretu Andrianu din anu 1224, in care se concede spre usu comunu padurea romaniloru séu a Blachiloru.

Din unu documentu din anu 1231, publicatu in magazinu istoricu de Antonu Kurcz din 1846 tom. II fasciculu III. pag. 261, in care tiéra Fagarasiului se dice: pamentulu romaniloru (et a temporibus, iam quibus ipsa terra Blachorum, Bulgarorum exstitisse fertur, ad ipsam terram Fugros, tenta fuerit; din decretulu lui Sigismundu din anu 1427 publicatu si in Fói'a romana 1854 Nr. 17 in care ocuru districturi romanesce in comitatu Hunedorei (Sigismundus Dei gratia — — gravi cum quaerela nobis exponentibus quod nonnulli populli in districtibus olachalibus dicti castru (Deva) existentes, din diplom'a regelui Ladislau a IV. din 1285, care vorbesce despre districtele romaniloru in tienutulu Hatiegului (sub iisdem conditionibus et servitutibus, et consuetudinibus, quibus per praedecessores nostros reges Hungariae in districtibus Valachorum posesiones et villae donari solent, orig. la famili'a Ciul'a, éra copia in ms. 'lui Petru Bodu.)

Ca-ci dreptulu istoricu alu romaniloru la teritoriu natiunalu nu vatama dreptulu istoricu alu celoralalte natiuni, de órece romanii pretendiendu teritoriu natiunalu nu au pretinsu, cum amu disu si mai inainte, teritoriulu unguriloru, secuiloru si sasiloru.

carela au ei dupa dreptate, ci au voitu, cá se li se concéda de teritoriu nationalu acelu pamentu, care romanii de mai multi secli 'lu locuescu in maioritate absoluta, pentru care romanii egalu indreptatiti in mesura mai mare cu averea si cu sangele concurgu la greutatile patriei, care romanulu nici odata nu lau perdutu, nici prin infidelitate, nici prin abdicere, si care pamentu sau immoratu in contra legiloru Ddieésci si omenesci prin injuria, care injuria celoru, ce nu sunt despoti, egoisti, calcatori de legile naturei, si dreptatei si sugrumatori de libertatea nationala, adeca amatoriloru de dreptate nu póte cu vatamarea ei dá nici unu dreptu istoricu.

In urma dicu: ca teritoriulu romanu nu amenintia cu contopire pamentulu secuiescu si sasescu, ca-ci fiindu facare natiune mare in Transilvani'a cu dreptu de natiune autonóma, nu se voru contopi una pe alt'a (pe cumu nici pana acumu de atati seclii secuui n'au contopitu pe sasi, nici sasii pe secuui si pe unguri cu tóte, ca au avutu teritoriu nationalu si precumu nici romanii n'au contopitu in Ardealu pe alte nationalitati, candu si densii au avutu teritoriu romanu) nu, ca-ci cum dicu autonomi'a facarei natiuni e garantia sigura in contra contopirei. (Va urmá.)

Corserbarea autonomiei interne a Transilvaniei si pre timpulu anesarei sale la Ungari'a
1002—1526.

II.

Amu disu ca Tni'a si dupa anesarea sa la Ungari'a, nu s'a contopitu, seau nu s'a amalgamisatu ori fusionatu intru unu statu cu Ungari'a. Ea si-a tienutu caracteriulu de tiera autonoma in afacerile sale interne ca-ci cu tote mesurile faptice a le lui Stefanu Tni'a in privintia organizatiunei sale interne s'a abatutu dela principiale fundamentali, introduse de densulu in Ungari'a séu acele principia cu respectu la Tni'a, se aplecara in intielesu si direptiune divergente. Pre candu Stefanu in organizarea remnului seu 'si luase de modelu institutiunile si reformele apuseniloru: pre atunci Tniloru le vineá mai bine la socotéla a se acomodá dupa principiale politiceii bisantine si a imprumut'a institutiuni dela bisantini cu cari erau legati si in respectulu religiunii. Voliu se dicu, pe candu Ungaria asteptá totu binele si totu viitoriulu seu numai dela simpatia si amicitia apuseniloru, mai alesu a Pontificelui romanu si a im-

peratului Germaniei; pre atunci Tni'a nóstra, cantá cu simpatia si sperare mai mare catra curtea bisantina, carea si de altmintrea erá mai aprópe de dinsa, prin armare mai influentiatória; apoi ca, Tnia si avea lipsa de ajutorie mai grabnice si protegere mai intetita in contra invasiuniloru straine d. e. a Bulgariloru Cumaniloru etc. Ear dela apuseni, fiindu acestia mai departati, nu prea potea sperá multu ajutoriu; precum aceea s'a doveditu intru unu modu destalu de tristu in secolii mai tardii: pre candu Turcii incepura a amenintiá crestinismulu Europei. Ca-ce Tni'a de multe ori vedienduse insielata in sperantiele sale dela apuseni, tocma si in ajutoriulu speratu dela Ungari'a, — cu carea erá anesata — se vediú constrinsa a ingrigi ea insasi de apararea s'a propria. Asiapatira Tnii, tocma si pre timpulu celui mai erou rege alu Ungariei pre timpulu lui Mateiu Corvinulu. — Ungari'a dar' incurcata in certe interne ori in resbele esterne, de multe ori nu fú in stare a ajutá si a apará Tni'a in contra Turciloru. De aci urmá, ca dependinti'a Tniei dela Ungari'a tocma si in privintia uniunei personali in person'a regelui comunu — deveni din candu in candu mai problematica, mai nesigura, mai lasia si mai lanceda, si chiaru prin slabirea acestui nesu de statu, se pusa temeliu la desfacerea totala a Tniei de subtu corón'a unгурésca, ce urmá dupa catastrofa dela Mohács din anulu 1825.

Pre lenga aceste, rivalitatea, neincrederea ma tocma uneori si antipati'a ce domina intre proprietarii mai mici din Tni'a, facia cu proprietarii celi mari si ingamfati din Ungari'a, inca sunt de a se considerá intre altele, cá o cauza a slabirei si relasarei legaturei de statu intre Tni'a si Ungaria*).

III.

Inse, cá se ne convingemu despre conserbarea autonomiei interne a patriei nostre si pe timpulu, catu fú ea anesata la Ungari'a, e delipsa se aruncamu o privire generale preste constitutiunea ei interna, preste gubernarea si relatiunea ei de dreptu facia cu Ungari'a.

Dupa constitutiunea patriei nostre, puterea suprema se eserceá de ducii seu Voivodii tiei si de diet'a provinciale. Ducii seau Voivodii 'si aveau atributiunile loru cá potestate esecutiva; ear diet'a pro-

*) Vedi: Kóvári L. Erdély történelme Tom. I. pag. 55—56.

vinciale 'si avea atributiunile sale cá potestate legislativa si reprezentativa.

Se vedemu dar mai antaiu atributiunile potestatiei exercitate de ducii séu Voivodii tiei.

Istori'a ne spune, cá Tni'a dupa anesarea sa la Ungari'a, pre timpul, catu au domnitu regii Unguresci din vitia arpadiana s'a gubernatu mai alesu prin duci, cari erau nascuti din sange regescu, si mai alesu frati, séu fili de ai regiloru. Acesti duci au gubernatu Tnia cu putere si cu drepturi mai nestrinse concentrandu in persón'a loru dispunerea nestrinsa preste puterea civile si militaria; avendu dreptulu de a conchiamá dieta provinciale si fara scirea regelui, de a face donatiuni si a imparti privilegie s. a. cari sunt parte esentiale din drepturile suverane. De aci a urmatu, ca pe timpul, catu au gubernatu atari duci, legatur'a de statu a Tniei facia cu Ungari'a fú in fapta fórte slaba si nesigura. Ca-ce ducii nascuti din sange regescu nu prea volieua se recunosca de suverani ai sei pre regii din Ungaria; ci starueau pentru indepéndinti'a deplina a tiei gubernate de dinsii. Si unii dintr'insii si-au si eluptatu, de si numai in treacatu cu armele a mana acést'a independintia. Intre altii, esemplu mai chiaru avemu in Stefanu fiulu lui Bela IV, carele seculandu-se cu armele, asupr'a tataneseu, lu constrinsa, ca sa-lu recunósca de rege independinte preste Tni'a*).

Romanii din Tni'a, cari neci odata n'au potutu gravitiá catra Ungari'a, si cari pre aceste timpuri inca si au sciutu pretiui autonomi'a patriei sale: inca si-a insocitu armele cu Stefanu, asupr'a regelui Ungariei, si acela in semnu de recunoscintia pre romanii celi mai meritati prin sierbitiele loru 'i doná cu bunuri si sentintie.

Esemples de atari reseóle a duciloru din sange regescu asupr'a regiloru Unguresci, istori'a ne areta mai multe.

Si atributiunile potestatiei Voivodiloru anca fura insemnate. Voivodii Transilvaniei se denumieau de catra regii Ungariei de intre personele nobilii cele mai destínse. Eli anca aveau concentrata in persón'a loru o putere insemnata; ca-ci eli erau capii gubernului civile si militare; eli conchiamau diet'a provinciale-tocma si fora de a cere involirea regelui-si

presiedeau intr'ins'a — (fórte arare ori se timplá sa presiédia regele). — Voivodii denumeau pre vice-voivodi si pe Chinesi*) primeau legatiunile tieriloru vecine, esecutau legile si ordinatiunile regesci, eli erau judecatorii supremi; intre margini determinate aveau si dreptulu de a a face donatiuni; acestu dreptu se estinsa pana la 32 colonicature; ear' dela a. 1555 prin instructiunea data de imp. Ferdinandu se restrinse numai pana la 20 sesiuni colonicali. Ba anca voivodulu Laurentiu 'si insusise si dreptulu de a imparti privilegia d. e. Vintiului si Boboreehului**).

Deca pre tronulu Ungariei se suiea regi mai debili, mai neapti: atunci voivodii puternici 'si redica capulu preste regi si nu le prea pasá de mandatele acelor'a: cu unu coventu unii voivodi se portara cu unu aeru de rege, bá unii usurpara chiaru si titulu de rege d. e. Ladislau Oporu pre tempulu regelui Robertu 1308, Ioane comitele de San-Giorgiu si Bozinu prin tempulu lui Matia 1467. In urma Ioane Zápolia ajunse a'si pune pe capu chiaru si coron'a de rege,

Demnitatea de voivodu se numerá intre demnitatile cele mai inalte ale corónei unguresci. Voivodulu se numera intre stegarii corónei, si erá comandante in tempu de bataia de multe ori in fruntea unei armate de 40,000 osteni.

Voivodii Tniei n'aveau locuintie stabili; ci candu locuiau intr'o cetate candu intr'alta: totusi dupa cum dovedescu documentele istorice, mai adeseori au locuitu la Santu Imbru lenga Alba-Julia.

Voivodii Tniei pe lenga demnitatea si positiunea loru inalta, avea si venituri insemnate. Eli capeta a trei'a parte din veniturile regesci! din sarea, ce se strapurtá pre Muresiu éراس capeta a trei'a parte; din darea Secuiloru in boi, capetá 200 capete, si pre lenga aceste, pentru més'a s'a pre luna mai primieá 100 galbini***). Apoi mai posiedea dominiurile:

*) Pray Ann. V. pag. 491. — Istori'a ne pastréza mai multe chinesiaturi romane, precum: la Deva, Huniador'a, Zarandu si Chioru. Romanii din aste Chinesiaturi se bucurau de jurisdictiunile loru proprii ratiunali; si aveau Judecii seau Chinesii loru alesi din midioloculu poporului, care in tempu de bataia erau totu de odata si conductorii loru vedi: Vizsgálódások ez Erdély Kinészsegekről 1846 pag. 29. seqq.

**) Eder Obs. crit. la Felmer pag. 85.

***) Vedi: Kóvári L. Erdély történelme Tom. I. pag. 134—135.

Ciceu, Balvanu, Cetatea de balta, Muresiu-Uióra, Deva etc.

Inse aceste venituri se scambiau dupa tempu si impregiurari. Voivodii in urma capetara salariu defiptu. Pe tempulu regelui Mati'a capetau 9000 fl. si alte 3000 fl. cá recompensare cuvenita din pretiulu sarei, ce se esportá pre Muresiu.

Dar' se vedemu si atributiunile dietei transilvane. (Incheiere va urmá.)

ISTORIA ITALIANILORU

de Cesare cantu.

Cartea VII.

Capu LXX. Regatulu Italiei. Starea Italianiloru suptu cei dantaiu Carolingi.

Capu LXXI. Iruptiunea Saraciniloru. Imperatorii franci.

Capu KXXII. Imperatori italiani. Ungurii.

Capu LXXIII. Etatea de feru a pontificatului.

Otone celu mare. Coróna imperiale si regatuln Italiei trecu la Germani. Nationalitatea italiana se desvolta.

Capu LXXIV. Feudalitatea.

Capu LXXV. Poporulu de diosu.

Capu LXXVI. Anulu una mie. Conradu Saliculu.

Archiepiscopulu Heribertu. Enricu III.

Capu LXXVII. Italia inferióre. Normanii.

Capu LXXVIII. Biserica. Simonia si concubinatu.

Gregoriu VII. Comitessa Matilda. Belle pentru investitura.

Capu LXXIX. Republice maritime.

Capu LXXX. Cruciatele. Cavalaria.

INTÓRCEREA lui MIHAIU.

De la lungi resboae, Mihaiu cu marire

Intra-n capitala cu a lui ostire,

Elu se urca-n tronu-i mundru ocolitu.

Cei ce au puterea asfelu i'au vorbitu:

„Dómne! foculu arde in acésta tiéra.

„Inca eri cu ura multi se resculara,

„Dar' resvratitorii s'au intemnitiatu,

„Si prin zelulu nostru tiéra a scapatu.

„Cei ce suntu in lantiuri meritau se fia,

„Lenga tronu, prin transii este o Romania,

„Inse ei, prin certe astadi au slabitu;

„Tiéra si Unirea inca-au suferitu.

„Si-nea-or' se slabeasca pan' voru intielege

„Ca aceste certe au o trista lege.

„Voiu sdrobi rescóla ce tiér'a urasce,

„Dar' voiu sparge inca pricin'a ce-o nasce.

„Daca asta tiéra umbla-a se scula,

„Este semnu ca n'aveti simpathi'a s'a.

„Lui Rudolf voi scrieti ca e resvratire,

„Ca ai nostri cata cu ai lui Unire.

„Daca celu ce-o cere e resculatoru,

„Tiéra mea, Eu insumi suntu resvratitoru,

„Amu invinsu paganii, i'am gonitu afara,

„Dar' a loru sementia o gasescu in tiéra.

„Ea'ncongioara tronulu pentru alu reci

„De anim'a tierii, apoi a'lu lovi.

„Ne putendu acum'a tronulu se loveasca,

„Ea ii urca scara, cá se ilu manjeasca.

„Tronului nu-i pasa de loviri straine

„Cá d'acea tradare ce s'ascunde-n sine.

„Plant'a nu se teme, de cei ce-o jinescu,

„Cá de vermi ce-n sinui nascu si o vestediecu.

„De as' sci ca sceptrulu se robesce voa

„Si ori cui se fia, Eu l'as rupen-n doa;

„Jugulu celoru barbari óre l'amu spartu eu,

„Cá sub jugulu vostru se-mi plecu capulu meu?

„Candu slabesce Domnulu, tiér'a se slabésca,

„Celu ce-i robu la alti, nu-i demnu se domnésca:

„Prinsii fia liberu! cuventulu mi-amu datu,

„Voi intrati in nóptea d'unde v'am luat!

(Ref.)